

Доц. др Маја Радонић*
Факултет за културу и медије
Универзитет „Дон Незбит“
Београд

ВИТЕЗ ТУЖНОГ ЛИКА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ – О ПОЕТИЦИ СМЕХА У ДЕЛУ БРАНКА ЂОПИЋА –

Сажетак: У раду се кроз интерпретацију хуморног у делу Бранка Ђопића тумачи његова амбивалентност, у распону од анегдојског, бурлескног до иронијског и трагикомичног, ушканог природно и лако у пишчево приповедање. Амбивалентност ђопићевског хумора пошине из трагикомичног доживљаја света, као велике позорнице на којој се одигравају мале свакодневне унутрашње драме у душама јунака до великих историјских, често крвавих итара које као стихичја захваћају појединца и уносе у његов животи неизвесност, страх, побуну и отпор. Своју немоћ да победи историјски шок Ђопићев јунак превладава и осмишљава смехом и доји сурову стварност која му преши попуш шамног облака неким ведријим, хуморним бојама, попуш његовог чувеног јунака Николећине Бурсаћа, донкихотског лика наше прозе.

Кључне речи: БРАНКО ЂОПИЋ, ХУМОР, КОМИЧНО, ПАРОДИЈА, САТИРА, АМБИВАЛНЕТНО, ТРАГИКОМИЧНО, НИКОЛЕТИНА БУРСАЋ.

---

* Контакт: mradonic@nezbit.edu.rs

1. Ђопићев стваралачки круг

Обимно и жанровски разуђено књижевно дело Бранка Ђопића (1915-1984) још увек није детаљно и свеобухватно проучено и протумачено у нашој књижевној критици и теорији, и ако смо нешто остали дужни овом насмејаном "витезу тужна лика" наше књижевности, а много тога јесмо, онда је то између осталог једно ново, студиозно и прецизније читање и тумачење његове стваралачке поетике. Иако се савремене књижевно-теоријске парадигме претежно заснивају на структуралистичком наслеђу, које је тежиште проучавања пренело на унутрашњи, текстолошки план књижевног дела кроз интерпретацију његових структурних, наратолошких и идејних слојева, као и интертекстуални потенцијал, постоје ствараоци и дела за чије је свеукупно сагледавање нужно укључити и неке старије и од савремених теоретичара махом одбачене методе, каква је и биографска. У таква дела спада и књижевни опус Бранка Ђопића, будући да је тумачење његовог књижевног стваралаштва без укључивања података из његове биографије, не и немогуће, али свакако непотпуно и недоречено – његово стваралаштво извирало је из непосредног животног искуства, утемељено у један конкретан период, одређено поднебље и богату традицију коју је писац упијао од најранијег детињства и транспоновано у сопствени уметнички свет.¹ Писац који је својим причама и песмама opleменио и ведрином обојио детињство десетини генерација послератне Југославије и својим трагичним крајем шокирао и ожалостио све оне који су одрастали уз мачка Тошу, Николетину Бурсаћа, Јовандеку и Орлове (који) рано лете, живео је кроз писање и писао као што дише – лако, ведро, природно, топло, али и сетно, уплашено, замишљено и запитано.

Рођен је пре тачно сто година, за време Првог светског рата, у идиличном пределу Босанске Крајине, под Грмечом, а његово детињство проведено у бајковитој природи под окриљем брижне породице, остаће његова трајна инспирација и уточиште, а митопоетску транспозицију и улазницу за вечност добиће у једној од најбољих прозних збирки српске књижевности, врхунцу Ђопићевог приповедачког умећа – *Башићи сљезове боје*. Урођени песнички и приповедачки дар младог Бранка показао се већ у школској клупи, а прво штампано дело објавио је са четрнаест година у омладинском часопису *Венац* (1928). Као талентовани писац афирмисао се већ као студент Филозофског факултета у Београду, а 1939.

¹ У аутопоетичком тексту *Мој животић и књижевни рад* Бранко Ђопић, сећајући се раног детињства, наводи како су његови књижевни јунаци настајали по узору на конкретне људе које је сретао у животу: „Нарочито сам добро запамтио једног старог пољара који је волио ракију и према њему сам касније радио лик сеоског пољара и партизанског куvara, чича Лијана, главног јунака мојих ратних романа за дјецу” (Ђопић, 1998: 208)

године добио је и своју прву значајну књижевну награду „Милан Ракић”. Цео рат провео је у свом завичају као ратни дописник и активни учесник НОБ-а, а слике, утисци и доживљаји из тог периода постаће његово друго значајно врело уметничке инспирације, те се после рата у потпуности посвећује књижевном стварању. Велики углед и славу на целом југословенском простору стекао је и као писац дечје књижевности, а уз Змаја је свакако један од најзначајнијих и најплоднијих дечјих писаца српске књижевности. Његов непомућени књижевни и јавни успон почиње да мења своју узлазну путању 1950. године када писац у сатиричном часопису *Јез* објављује чувену *Јеретичку причу*. Ова, из данашње перспективе гледано, наивна и добронамерна сатира уперена против двоструког морала дојучерашњих другова сабораца који су се убрзано претварали у недодирљиву властодржачку касту, изазваће читаву лавину идеолошких напада верних чувара „тековина револуције” и „социјалистичког морала”, да би се на врхунцу хајке јавно огласио и врховни ауторитарни владар Тито, наводећи да је у питању „непријатељска сатира”.² Пишући о прогонима којима је био изложен Бранко Ђопић у делу *Суданије Бранку Ђопићу 1950-1960*, Ратко Пековић бележи:

Од „Јеретичке приче” (1950) и других сатира, поштом романа „Глуви баруш” (1957) и комедије „Одумирање међега” (1958) до јавних испућа, Ђопић је у центру пажње књижевних и партијских идеолога. Он је једини писац са посебним досијеом у Градском комитету Савеза комуниста Београда. Нека објављена сведочења говоре да је сличан досије формирала и Удба, да би га „затворила” тек после седамнаест година. (...) „Случај” Ђопић је парадигматичан за духовну ситуацију у којој су се писци са леве борили за еманципацију духовног стваралаштва, за ослобађање од ждановизма и догматизма као режима у култури и социјалистичкој реализма као доктрине. (Пековић, 2000: 43)

Ђопић је ипак наставио да објављује сатиричне приче, а нови унисони напади чувара идеолошке „правоверности”, партијских колега и књижевних критичара уследиће после објављивања романа *Глуви баруш* (1957), у

² У тексту *Ђопићева злајна бајка о људима* песник Стеван Тонтић наводи: „Причу је најприје критиковао Ђопићев блиски пријатељ Скендер Куленовић (касније се правдао да је тиме хтио да предупреди ону опаснију — политичку критику), потом, још жешће, Душан Поповић, Моша Пијаде (уз асистенцију Милована Ђиласа), да би „јеретика” Ђопића напао сам Тито на Трећем конгресу АФЖ-а крајем октобра 1950. Рекао је да писац „читава друштво” приказује „као негативно” и да такву сатиру „нећемо дозволити”. Ипак, казао је и то да аутора „непријатељске сатире” неће — хапсити. (Јожа Хорват свједочи како је Ђопић и у тој „мучној ситуацији” остао супериоран: из новина је изрезао наслов „Нећемо га хапсити ... Тито!” и исјечак залијепио на улаз свог стана — ако би наишли „неки другови”).” (Тонтић, 2004: 95)

коме се први пут у послератној књижевности тематизује табу тема „дрвеног терора”, комунистичких прогона и страдања идеолошких неистомишљеника. Писца све чешће саслушавају, забрањују његову комедију *Одумирање међега*, да би на крају био и искључен из партије у коју је ушао са жаром и вером у прокламоване идеале, остављен да се сам брани од неправедних сумњичења – он који је чистом, детињом душом поверовао у могућност стварања једног новог и праведнијег света и изградњу заједничке државе јужнословенских народа. Све то је морало оставити трага у његовом осетљивом бићу, а његова ведрина и топлина су све чешће добијале тамније и суморне тонове.

Ипак, пролазак кроз ова тешка искушења донео је један нови вредносни слој у Ђопићево књижевно дело, онај који је заправо увек потенцијално и постојао у његовој поезији, али је често бивао заклоњен идеолошким наносима и партизанском реториком, а што је видљиво у његовим зрелим збиркама, од *Горкој меда* до *Башиће слезове боје*. Наиме, када се ослободио „ангажованости” Ђопићев рукопис је засијао у пуном замаху његове лирске имагинације и слутњи магичности и вишеслојности света. Писац веран традицији реалистичког приповедања, уводи тако у први план своје и даље традиционалистички компоноване прозе, доживљај тајанствености света и моћи уметности која је у стању да га изнова ствара и осмишљава, дајући човеку ослонац, путоказ и могућност сталног обнављања створеног света у креативном замаху. Затварајући лагано свој тематски круг, Ђопић се постепено враћа у бајковити свет сопственог детињства, сада већ са животним искуством које у мотивски слој његове прозе доноси и дубље митско-лирске слојеве, тамне призоре и мрачне слутње, поред препознатљиве ведрине и топлине којом зраче сва његова дела. Тако настаје и збирка-циклус *Башића слезове боје*, један од врхунаца српске приповедачке традиције, а од књижевне критике свакако најцењеније Ђопићево дело. О трагичном крају Ђопићевог живота писали су и Добрица Ђосић, Матија Бећковић, Стеван Тонтић и други, наводи се чак да га је Михиз и наслутио, али прави одговор зашто је осетљиви и плавокоси, вечити дечак из Крајине, одабрао такав крај, остаће тајна коју нам није поверио.³ А много тога јесте...

Био је изузетно плодан писац, речи су из њега текле лако и обилно, а окушао се у свим књижевним родовима. У години у којој обележавамо сто година од његовог рођења, ваља се подсетити да је, између осталог, Бранко Ђопић написао збирке приповедака *Под Грмечом* (1938), *Борци и бјејунци*

³ „Његов познати колега Добрица Ђосић оцијенио је да је Ђопић, послје свих критика и оспоравања, постао *уилашен животош* и неспособан за одбрану те запао у тежу меланхолију и депресију. Укратко – *разболела му се душа* и то неизљечиво. А по свједочењу једног београдског сатиричара, луцидни Борислав Михајловић Михиз прорекао је Бранку у једном крајње отвореном, пријатељском разговору да ће – бјежећи од својих фантомских прогонитеља – полудјети и сам дићи руку на себе” (Тонтић, 2004: 97)

(1939), *Планинци* (1940), *Роса на бајонетима* (1946), *Свети маџарац* (1946), *Сукова школа* (1948), *Људи с рејом* (1949), *Одабране рајне приповећке* (1950), *Изабране хумористичке приче* (1952), *Љубав и смрт* (1953), *Драги ликови* (1953), *Доживљаји Николећине Бурсаћа* (1955), *Горки мед* (1959), *Башта слезове боје* (1970), *Скићи јуре зеца* (1977), романе *Пролом* (1952), *Глуви барући* (1957), *Не шујуј бронзана стража* (1958), *Осма офанзива* (1964), *Делије на Бихаћу* (1975), збирке песама *Оћнено раћање домовине* (1944), *Пјесме* (1945), *Рајничково прољеће* (1947), комедије *Доживљаји Вука Бубала и Одумирање међеда*, те бројна дела за децу, од којих су најпознатија *У свијетју медвједа и лейширова* (1940), *Приче џартизанке* (1944), *Јежева кућица* (1949), *Приче испод змајевих крила* (1950), *Доживљаји мачка Тоше* (1954), *Орлови рано лете* (1957), *Маџареће године* (1960), *Мала моја из Босанске Крује* (1971).

Његова дела су преведена на више десетина језика, између осталих на руски, енглески, француски, немачки, бугарски, чешки, словачки, албански, румунски, мађарски, словеначки, македонски, био је члан САНУ и добитник најзначајнијих књижевних награда и признања, међу којима су и НИН-ова награда за роман године, награда АВНОЈ-а, Његошева награда.

2. Смех као творачки принцип

О Ђопићевом књижевном делу је сразмерно пуно писано, постоји обимна књижевно-историјска и критичка литература која се бави животом и стваралаштвом некада омиљеног и најчитанијег југословенског писца. Ипак, студиознија и детаљнија тумачења његовог дела у светлу савремених теоријских парадигми су још увек спорадична,⁴ а откривање једног новог, још недовољно осветљеног Ђопићевог стваралачког лика, стоји пред истраживачима као креативни и подстицајни изазов, али и дуг према делу које представља један од најзначајнијих опуса српске приповедачке линије традиционалистичке поетике.⁵ У послератном периоду критичари у први план истичу његову „прогресивност”, револуционарни ангажман, веродостојне описе ратних збивања и народног устанка у Крајини, приврженост изградњи новог друштва, а како је познато да је основни критеријум оцене једног дела у том периоду била "правоверност" и бескомпромисна оданост прокламованим идеалима, јасно је да Ђопић у то време представља један од стубова

⁴ О неким мање осветљеним аспектима Ђопићевог дела значајне и подстицајне интерпретације у последње време дали су и књижевни теоретичари Јован Делић, Радивоје Микић, Горан Максимовић, Драгомир Бранковић, Бранко Тошовић.

⁵ Ђопићево дело се наставља и плодно разгранаво на традицији српске реалистичке приповетке с краја 19. века, почев од Симе Матавуља, преко Петра Кочића до Ива Андрића, које је и истицао као своје узоре и учитеље.

културолошке револуције која је уследила после оне ратне.⁶ Међутим, за разлику од многих других ангажованих уметника који су само донекле веровали у идеологију коју су јавно заступали, Бранко Ђопић је целим својим бићем веровао у револуционарне идеале, могућност хуманијег и праведнијег друштва, општељудско братство и јединство етнички и верски различитих народа. Прве знаке трежњења од револуционарног заноса најавиће управо сатира *Јеремичка прича*, донекле и роман *Глуви баруш*, а његов анегдотски, народски хумор почеће да добија нове, реске тонове. Критичари ће наставити да се баве Ђопићевим делом, и готово сви су сложни у оцени да је реч о „народском писцу у најбољем смислу те речи” (Јеремић, 2014: 401), писцу кога краси доброћудни хумор „удружен са ријетко виђеним умијећем бајковитог и сјетно-лирског приповедања о свим могућим и немогућим згодама из живота његових јунака” (Тонтић, 2004: 88), мајстору кратке приповедне форме, језика произашлог из најбоље усмене епске традиције, традиционалне реалистичке поетике, или како је то Борислав Михајловић Михиз прецизно сажео: „Ђопић се налази у првом одреду наше савремене књижевности као велики сликар нарави и времена, непревазиђени типолог нашег сељаштва, неизбрисиви песник Револуције, ванредни лиричар људске душе и ведри смејач и засмејач наше земље.” (Михајловић, 1998: 197-198).

Мада је Ђопићево дело обимно и жанровски разуђено, две теме доминирају у његовом целокупном литерарном опусу, а то су детињство и рат, а његова Крајина је готово једина позорница на којој се одигравају све животне драме његових бројних јунака – чак и када одлазе у нове пределе, као у *Осмој офанзиви*, они са собом носе и свој завичај. У живописном, узаврелом свету његове литературе овековечена је читава галерија Крајишника, деце и одраслих, јунака и скитница, сеоских чудака, занесењака, ситних лопова, мудрих старца, сањалица, који оживљавају један митопоетски и истовремено историјски конкретан свет, саткан од грубе стварности и тананих снова, сав од епске усмене традиције коју носи у свом језику и специфичном, хуморном односу према стварности. Управо тај специфични крајишки горко-слатки хумор, у распону од анегдотског, бурлескног до иронијског и трагикомичног, уткаће природно и лако у своје приповедање Бранко Ђопић, творећи свој особени *ђопићевски* хумор као најизразитије обележје сопствене поетике, које лебди попут доброг духа над његовим приповестима и песмама, у магичном свету између стварног и наслућеног.

⁶ О Ђопићевим причама и романима са ратном тематиком пишу у то време и Милош Бандић, Велибор Глигорић, Предраг Палавестра, Милан Богдановић, Скендер Куленовић, а Бранко Милановић у поговору за роман *Пролом* истиче: „Бранко Ђопић је, у исто вријеме, као писац отворио општија значења истине о преломној стихијној снази наших сељачких маса у судбоносним часовима рата и револуције.” (Милановић, 1983: 701)

Амбивалентност *ћопићевској* хумора потиче свакако из трагикомичног доживљаја света, као велике позорнице на којој се одигравају мале свакодневне унутрашње драме у душама јунака до великих историјских, често крвавих игара које као стихија захватају појединца и уносе у његов живот неизвесност, страх, побуну и отпор, а своју немоћ да победи историјски ток *Ћопићев* јунак превладава и осмишљава смехом и боји сурову стварност која му прети попут тамног облака, неким другим, ведријим, хуморним бојама. Свакако да је основни извор *Ћопићевог* смехотворства специфичан народни хумор Босанске Крајине, заједно са личко-далматинским хумором Матавуљевог типа, одакле му родитељи потичу, а то све твори, по сопственом пишевом казивању, један особен свет и особен однос према животу: „То су људи који се добро воле насмејати, воле то више него ишта друго, воле да насамаре, да подвале, да исмеју. За време гозби, на славама, на вашарима, за црквених свечара, на раду – хумор одасвуд избија непрекидно. Још има оних прастарих вечерњих прела и на њима царује хумор. Сви разговори су обојени хуморно: заиста је тако и заиста не претерујем, није то никаква идилична слика која је остала у мени, а ја је одржавам. Не, тај свет је жив и он одржава мене” (*Ћопић*, 1998: 217).

Уз непосредни доживљај хуморног односа према животу који је упијао одрастајући у том специфичном поднебљу љутих Крајишника „голубијег срца”, на писца је у периоду одрастања значајан утицај извршила и књига која је „случајем” дошла у руке преданог читача, школарца Бранка, а звала се *Миџел Сервантес*. У њој је било и неколико одломака из романа *Дон Кихот*, а у сећању на тај период *Ћопић* је забележио: „Читајући те књиге, био сам тако узбуђен и занесен, тако разигране маште да сам све оно што сам прочитао замишљао живље него стварни свијет око себе. Преданом су се откривали нови непознати крајеви, људи, животиње. Све ми се чинило љепше, боље и чудесније него у обичном животу”. (Исто, 210) Иако је касније *Ћопић* истицао Гогоља, Бабеља, Горког, Чехова, Кочића и посебно Андрића,⁷ као своје најважније књижевне узор, „бесмртни Сервантес” како ће га једном приликом назвати, његов „вitez тужног лика” и верни Санчо Панса, утицаће великим делом на поступак изградње комичних ликова његове прозе, посебно бесмртног Николетине Бурсаћа и Јовице Жежа, или Пепа Бандића, дједа Рада, Мартина Пеулића и многих других малих-великих јунака његовог особеног књижевног света.

⁷ „С поштовањем сам увек застајао пред писцем који је прошао кошмарну страву *јроклеће авлије* и дао нам чудесне *мостове* од јаве и сна који везују народе и државе, прошлост и будућност, живот и смрт.” (*Ћопић*, 1998:221)

3. Николетина Бурсаћ – ратник луталица и неотесанко

Чувени Ђопићев јунак Николетина Бурсаћ је неспорно један од најизразитијих ликова наше књижевности, а колико је био популаран у ондашњој Југославији говори и податак да је редитељ Бранко Бауер снимео истоимени играни филм 1964. године, са глумцем Драгомиром Пајићем у улози Николетине, а појављује се и у једној сцени филма *Орлови рано леће* Соје Јовановић (1966), где га игра Љубиша Самарцић. Он је главни јунак Ђопићеве збирке приповедака *Доживљаји Николетине Бурсаћа* (1955), појављује се у роману за децу *Орлови рано леће* (1959), затим као „стриц Ницо” у *Башти слезове боје* (1970), па у роману *Делије на Бихаћу* (1975). Почев од његовог имена „Николетина”, преко незграпног кретања и предимензионираног раста, премале одеће из које му вире ноге и руке, *којишасиш неједнаких цокулешина*, премале војничке капе на вазда чупавој глави, *к* изворне простодушности и емотивности скривене иза маске неустрашивог јунака, Николетина Бурсаћ је сав саздан од супротности које се непрестано преплићу у распону од комичног до дирљиво-тугаљивог и творе један аутентични *донкихотски* карактер, сублимисан кроз специфичност конкретног, крајишког поднебља. Ђопић је у лику неустрашивог партизанског команданта и његовог верног Јовице Жежа, вешто се поигравајући комиком, пародијом, иронијом и на моменте сатиром, створио свог митско-комичног јунака знаног нам још из античке комедије као тип „неотесанка”, али са крајње индивидуализованим карактером. Његов лик, настао по узору на незграпног и добродушног Николу, Ђопићевог заштитиника још из школске клупе, који је сурову школу живота изучио још као дете, оставши сироче, борећи се с међедима и лисицама, па после са усташама и Немцима, писац је изградио као персонификовану слику живота свог завичаја, са свим необичним, ведрим и тамним особеностима: *Исиої шрена ирејознах Николу Бурсаћа, свої неїдашињї зашишїшника. Сїајао је преда мном иознаш, суров и граї као шврди живош мої завичаја* (подвукла М.Р.). (Ђопић, 2014:197)⁸

Ђопићев *мишраљезац* *јолубијеї срца* и његов верни другар *рано иотурени комшија*, *момчуљак* Јовица Жеж, пролазе своје ратне авантуре попут пародијског архетипског пара витеза и слуге Дон Кихота и Санча Пансе, само на моменте свесни у каквом страшном и трагичном времену се налазе. Уместо Краљевине Југославије у чију су војску мобилисани одједном освићу у злогласној НДХ и као већина из тог краја укључују се у устанак који тек накнадно добија своје револуционарно и идеолошко обележје.⁹ Усвајање но-

⁸ Сви цитати из Ђопићевог дела су наведени према: *Бранко Ђопић*, прир. Стојан Ђорђевић, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2014.

⁹ „Код нас се народ дигао, јер нам је запретио, што би се рекло, усташки геноцид, односно потпуно истребљење. Све се тада дигло на устанак, читав онај српски крај испод Грмеча. Био је то стварно општенародни устанак. (...) На своје очи сам гледао

ве, нејасне идеологије, коју шире политички комесари, ствара нову збрку у Николетиној глави, изаивајући бројне комичне ситуације и дијалоге. Овде Ђопићев доброћудни хумор добија сатиричне и пародијске тонове, као у причи *Обрачун с Богом* у дијалогу између Николетине и његове мајке. Иако у потпуности привржен револуционарним идеалима и новој идеологији, проницљиви, истинољубиви и духовити Ђопић, постављајући неугог и простодушнoг Николетину као заступника и адвоката "нове свести" насупрот мудрој старици, симболу традиционалне женске улоге верног чувара наслеђене обредности и обичајности, унапред одређује и исход дијалога о „обрачуну с Богом”. Тако Николетина свечано објављује мајци која се у свакој реченици позива на „драгог Бога” : *Одсада га знаш, нема више боја!* , а када га запрепашћена старица упита од када и ко је то рекао он објављује – *од вечерас, рекао комесар*. Следи дијалог у коме му старица поставља питања на која он нема прави одговор, попут оног ко ће нам дати кишу, како ћемо орати земљу ако нема кише, да би збуњени Николетина одговорио да ћемо орати *карактером*, а на питање шта је то, збуњено одговара: *Карактер...шо ти је – шако као на ирилику једна машина која иде сама од себе и оре брда и долине*. При одласку из мајчине куће и после неуспеле „политичке агитације” и сам Николетина је поколебан: *Е, нећемо шако, комесару. Најирије ти мени имаш да објасниш и како ирми, ошкуд је иостао човјек и још ирисша чуда, иа кад ја шо будем знао, лако ће мени биши за боја.(...) Е мајко, мајко, нисам ни знао каквої аишашора бої има у мојој кући*. Смехотворни поступак се овде остварује на више планова – кроз комичну ситуацију, комични дијалог и комичну употребу речи. Таквим поступком Ђопић под сатиричну оштрицу поставља директивама и силом наметану „прогресивну истину” и здрушне покушаје да се промени свест сељаштва, тог најтрадиционалнијег слоја народа. До каквих трагедија то доводи описаће после у роману *Глуви баруш*, због кога ће поново dospети под присмотру партије. Сличан сатирични поступак налазимо и у причи *Предавање о брајшшву*, где Николетина учи саборце да своје комшије муслиманске вере морају од сада називати муслиманима, а никако Турцима како су навикли и вековима чинили, и када уз све отпоре, коментаре и негодовање то некако и прихвате, у моменту када запуца према њима из суседног села, први Николетина повиче: *Пази Турака, мајку им лојовску!... Нађушио Беђура да ја говорим о брајшшву!* Да је Бранко Ђопић дочекао ново/старо време „политичке коректности”, вероватно би његов смисао за хумор и сатиру добио свој израз у некој од прича из савременог живота.

Попут својих славних претходника из Ла Манче, Николетина и Јовица пролазе кроз искушења која само привидно нарушавају или угрожавају

како од тих мојих комшија постају, временом, храбри бомбаши, митраљесци, командири и команданти...(...) и то је за мене постао неисцрпан рудник тема, ликова, збивања.” (Јевтић, 2000:50-51)

њихову повезаност, јер само заједно чине архетипски пар јунака луталице и верног му саборца, пародијски обликованих код Сервантеса, а код Ђопића наизменично комично, сатирично и пародијски, стално се крећући на танкој линији између комичног и сетног, смехоторног и тужног. Тако у причи *Љубав и љубомора* Николетина добија задатак да распореди седамнаесторицу заробљених "талијанских" војника по кућама, *да се кукавељи прехране и зараде комад хљеба*, и када их он и Јовица разврстају у колону по двојицу, на зачељу оста сам онај *седамнаести, нејарни, некакав сићан сјлашен јаго, сив као миш*. Добродушни Николетина се одмах сажали на јадничка, али пошто су таква осећања у његовом етносу одувек била предмет највеће поруге и подсмеха, он их се као и сваки Крајишник стидео и покушавао незграпно да их сакрије иза привидне грубости или хладне незаинтересованости. Чим је изговорио: *Штеша што човек не зна талијански*, Јовица се накомстрешо и осећајући куда разговор води покушао да сасече Николетину: *А што ће ти лојовски језик, нећеш ваљда мачке јести*. На то се упуштају у врцави дијалог, који врви од комичних обрта и израза, сваки на својој позицији, да би Николетина коначно победио када сазна да се заробљени војник зове Николо: *Да, да, имењак, имењачина, јашта ти мислиш! – раколико се десетар. – Ехе, а ти шу зайео: окујашор, ња окујашор, фашиста. Ошкуд он може да буде окујашор?* Уз намргођено и ћутљиво негодовање Јовичино, он га одводи код своје тетке Ружице, и тек у повратку схвата да се он осећа одбаченим због његовог одушевљена „Италијанчићем”. Када га Јовица увређено остави у шуми, Николетина, још увек задовољан што је избавио једног заробљеника, попут детета разговара са лептиром који му је слетео на руку, добродушно се жалећи на *цвркливој* Јовицу. Прича је изграђена у типичном Ђопићевом хуморном поступку, где се комично постиже кроз заплет, непоразум и врцав дијалог који обилује комичним језичким обртима и изразима, а незграпни огромни јунак открива своју нежну, детињу душу, наивну и простодушну. Управо голубије срце показаће он када у чету дође млада болничарка Бранка, а погођен до тада непознатим осећањем, Николетина ће се променити, уљудити, ошишати, пазити да не изговара *крујне йсовке наїлас*, као и сви војници у чети уосталом. Тако другарица Бранка, стасита црнка у партизанској униформи и са болничком торбицом, коју ће наћи рањену и превити јој рану дрхтавим рукама, постаје за њега идеална драга, вредна сваке жртве и подвига, за коју се може и умрети.

И у овој причи, као и у свим наведеним, оквир у којима се одигравају ове комичне, пародијске, сатиричне и дирљиве сцене и дијалози је истински трагичан и застрашујући, и то Ђопић приповедач не заборавља, и стално "подсећа" засмејаног читаоца да се његови јунаци често налазе или под кишом куршума, или у заклону од мина, или под усташком ватром... Међутим, трагика ратних збивања, погибије, губици, рањавања, све то што

се стварно збива са његовим јунацима, надјачано је неодољивим снагом хуморног, смехотворног односа према свету и према сопственом месту у њему. Овакав поступак смехотворног односа према застрашујућем свету, а посебно према смрти, познат је у фолклорној традицији и он често носи магијски карактер. Смех је тако доказ животног витализма, и поред тога што представља и изражава животну радост, повезан је са ритуалима плодности и погребним ритуалима:

Смех је дакле мајијско средство да се победи смрти – пошто на оном свету смех не постоји као, ако тако може да се каже, иманентно својство тог света, онда човек који у смрти уђе са смехом са собом носи и извесну пошеницију живости, односно тим мајијским лукавством мења интимну сценографију другог света. Све у свему, мајијским смехом се на неки начин оживљава мртви предмети. (Перишић, 2010:53)

Овакав смех ублажава и разбија страх од свих зала, окамењене или догматске представе о животу, трагичне ситуације претвара у трагикомичне, а такав однос према свету налазимо описаног под појмом *карневализације*, који уводи Бахтин пишући о Франсоа Раблеу и његовом ремек делу *Гарганшуа и Паншаируел*.¹⁰ Сродни појмови који ближе одређују појам карневализације јесу извртање наопачке, искривљавање стварности, исмевање, пародирање, преувеличавање, да би се довеле у питање све задане вредносне норме – друштвене, политичке, идеолошке, религијске, културолошке, телесне. Бахтин их у првом реду везује за средњовековне карневалске светковине које су биле општенородног карактера и заснивале су се на смехотворном принципу, али ови поступци налазе се све чешће у поетици писаца постмодерниста. Управо такав однос према хуморном негује и Ђопић у својим делима, а у циклусу о Николетини Бурсаћу налазимо управо елементе гротескног у самој његовој појави и покретима, несразмери између сирове снаге и нежне осетљиве душе, општенородни хуморни однос према ратној збиљи, комичне и врцаве дијалоге на граници прекорачења у вулгарно, што све заједно ствара смехотворни ефекат. Трагикомичан је и „лик” бронзаног споменика Николетине Бурсаћа у роману *Не шујуј бронзана сиража*, који мештани приспели у нови завичај кроз „осму офранзиву” оживљавају кроз сталне дијалоге са статуом у центру војвођанског места:

Вечером, кад се неки домаћин позадуго не враћа из крчме, брижна жена шаље дјечаке да га шраже.

¹⁰ За средњовековне пародичаре све је, без икаквог изузетка, смешно; смех је једнако универзалан као озбиљност: он је усмерен ка целом свету, ка историји, ка целом друштву, ка погледу на свет. (Бахтин, 1978: 99)

– Видише код Николеџине да није тамо.

А Крајишник, наљоскан, сјусио се уз оџрагу подно Бурсаџева сјоменика, буљи у ноћ сјешним товеђим поледом и смушено се љавда:

– Ти оџроси, Ниџо, ја овако мало...комшије смо. Гдје ће човјек, ако неће код своја...Знам ја да си ти више као ти један... дика народна, часи и поштовање...А ја се, браше, накишио, а ове моје ноће...сшароси, сабошажа...

Или се тако, по двојица-тројица заиншаче, неће с миром да љрођу, неџо заврзују:

– Шша је Ниџо, хоћемо ли у радну задрју, у колектив? Лако је шеби, шебе тамо не џоне...Ехе, удудучио се џу ко љиов боџ, џа ни да поџијеш, ни да се нађеш с људима. Нећемо ми шакве хероје, осим народа, бирокраше.

– Сјашише буразери, џаба вам кирија! – мрко се ошреса командир заљедан у мрак. Само џонека бакиџа, касни ноћник, џријашељски зовне у љролазу.

– Ниџо, куђо моја, хајдемо сјаваши, касно је.

Крајишници зову сеоски трг „код Нице”, доживљавајући статуу као свог комшију, присно, као некога ко их симболично везује за остављени завичај. Тако у Ђопићевом ведром, хуморном свету "оживљавају" и бронзане статуе, брише се чак и оштра граница између живота и смрти, а све у његовом особеном бајковитом смехотворном свету. Тако се његова, у основи амбивалентна слика света, који се стално колеба између страшног и смешног, остварује кроз коначну превласт комичног, ведрога, пародијског и сатиричног, на моменте бајковитог и лирски-хуморно обојеног света, који пружа уточиште и победу над страхом од зла и смрти.

4. Мајстор приче и приповедања

Омиљени и слављени писац народноослободилачке борбе и песама и прича за децу, готово да је нестало са полица наших библиотека, његова дела се не прештампавају, о њему се спорадично расправља на трибинама и скуповима, а новије генерације, несклоне књижи, уз његово име повезују најпре онај трагични скок са Бранковог моста, марта 1984. Писац чије је дело нераскидиво везано за настанак, успон и слом једне идеје и једне државе која је ту идеју (декларативно) живела, нашао се заједно са својим делом у тишини полузаборава, као да су са срушеном државом нестали и његови бројни читаоци. Међутим, новије интерпретације његовог књижевног дела откривају нам једног другачијег и вишезначног

Ђопића, често сакривеног иза наслага партизанске реторике, идеологије у коју је веровао и народског хумора, те показују да у делу овог рођеног приповедача постоје многе дубље и трајније литерарне вредности. У српској приповедачкој традицији дело Бранка Ђопића заузима високо место међу врхунским мајсторима приче и приповедања, а поједине приповести антологијске вредности из његових каснијих збирки-циклуса спадају у саме врхунце наше прозе. Све то нам пружа извесну наду да ће Ђопићево дело бити поново читано и вољено, изнова пронађено и откривено у новом светлу, у једном другачијем и новом контексту.

Литература:

- [1] Бахтин, Михаил: *Стваралаштво Франсоа Раблеа и народна култура средњеј века и ренесансе*, превели: Иван Шоп и Тихомир Вучковић, Нолит, Београд, 1978.
- [2] Вукић, Ана: *Слика светиа у приповешкама Бранка Ђојића*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1995.
- [3] Деретић, Јован: *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд, 1983.
- [4] Јевтић, Милош: *Приповедања Бранка Ђојића*, Глас српски, Бања Лука, 2000.
- [5] Марјановић, Воја: *Бранко Ђојић: романи*, Стручна књига, Београд, 1988.
- [6] Марјановић, Воја: *Бранко Ђојић у светилу књижевне кришке*, Стручна књига, Београд, 1987.
- [7] Микић, Радивоје: *Неземаљски видици у „Башти слезове боје”*, у: *Књижевне новине*, Београд, 1994, бр. 884, стр.1, бр.885. стр.9.
- [8] Милановић, Бранко: *Роман Бранка Ђојића*, поговор у: *Пролом*, Нолит, Београд, 1983.
- [9] Пековић Ратко: *Суданије Бранку Ђојићу 1950-1960*, Књижевни атеље, Бања Лука, Београд, 2000.
- [10] Перишић, Игор: *Увод у теорије смеха: крашак прејлед шерије смеха од Плаћона до Проја*, Службени гласник, Београд, 2010.
- [11] Симановић, Игор: *Ђојићева фолклорна материја – трансформација фолклорно-комичких елемената у приповједном циклусу „Насрадин-хоџа у Босни”*, Филозофски факултет, Графид, Бања Лука, 2010.
- [12] Тонтић Стеван: *Ђојићева златна бајка о људима*, у: *Нови израз*, Сарајево, 2004, бр. 24-25, стр. 88-100.
- [13] Ђојић, Бранко: *Башта слезове боје*, Драганић, Београд, 1998.
- [14] Ђојић, Бранко: *Бранко Ђојић*, прир. Стојан Ђорђић, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2014.

Assistant Professor Maja Radonić, PhD
Faculty of Culture and Media
„John Naisbitt” University
Belgrade

THE SAD KNIGHT OF SERBIAN LITERATURE – ON BRANKO ĆOPIĆ’S POETICS OF LAUGHTER –

Summary: *In an interpretation of humour in the work of Branko Ćopić, this paper explains its ambiguity ranging from the anecdotal and burlesque to the ironic and tragicomic, all of them woven naturally and easily in the writer’s storytelling. Ambiguity of Ćopić’s humour has its origin in the tragicomic experience of the world as a great stage on which small everyday dramas in heroes’ souls are played to major historical, often bloody games, which, as a storm, afflict an individual and bring uncertainty, fear, rebellion and resistance into his life. The individual’s inability to win over the course of history, Ćopić’s hero prevails and makes it meaningful by humour, thus colouring the harsh reality, which threatens him like a dark cloud, into some brighter, humorous colours, as in his famous hero Nikoletina Bursać, Don-Quixote-character of our prose.*

Key words: BRANKO ĆOPIĆ, HUMOR, COMICAL, PARODY, SATIRE, AMBIGUITY, TRAGICOMIC, NIKOLETINA BURSACĆ.

